

Tomasz Balbus

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze - struktura, kadry, działalność (maj - grudzień 1945)

Sowieckie „wyzwolenie”

Wyludniony, kilkakrotnie bombardowany od pierwszych miesięcy 1945 r. przez sowieckie lotnictwo oraz ostrzeliwany przez artylerię Jawor (niem. Jauer, tuż po wojnie używano także polskiej nazwy Jaworz) został zdobyty – prawie z marszu – 12 lutego przez zmierzające „na Berlin” jednostki 3 Armii Pancernej i 9 Korpusu Zmechanizowanego. Jeszcze w kwietniu – jak napisał badacz lokalnych dziejów Jan Rybotycki – „po nocach słychać było wystrzały i wrzaski pijanej soldateski, poszukującej wódki i kobiet. Panowało bezprawie”¹. Zdobywcy splądrowali miasto, a wiele budowli w jego centrum, w tym zabytkowe kamieniczki przy rynku, wypalili i zburzyli. W połowie maja 1945 r., kiedy funkcję komendanta wojennego miasta pełnił mjr Solowiew, miasto było już „ogolone ze wszelkich maszyn, sprzętów i surowców, które zapakowali i wywieźli do ZSRR [...]. Wywożono meble, bieliznę, fortepiany”².

Przez następne lata mieszkańcy Jawora i okolicznych miejscowości doświadczali zdziczenia zwycięzców tej wojny. Cytowane dalej raporty komunistycznej milicji wskazują na dramatyczne doświadczenia z „bolszewikami” zarówno jaworskich Niemców, jak też przybywających do miasta polskich osiedleńców. Sierpień 1945 r.: „Stan bezpieczeństwa powiatu dobry – poza wyjątkami setek interwencji milicji i organów bezpieczeństwa [dla zapobieżenia zabieraniu] w celach rabunkowych inwentarza żywego i martwego przez żołnierzy Armii Czerwonej”³. Wrzesień: „Rabunki dokonywane przez żołnierzy sowieckich nie ustają”⁴; „Sowieci wyrzucają Polaków [...]. Sowieci ich napadają i rabują. Przemysł jest jeszcze nierozwinięty, ponieważ przeszkadzają

¹ Cyt. za: J. Rybotycki, *Jawor od A do Z*, t. 1, Jawor 1997, s. 111 i n.; B. Dolata, *Wyzwolenie Dolnego Śląska w 1945 roku*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1985, s. 78–79.

² J. Rybotycki, *op. cit.*, t. 2, Jawor 2006, s. 113.

³ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 20 VIII 1945 r., k. 57.

⁴ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 10 IX 1945 r., k. 59.

Sowieci⁵; „Bołączki ludności są bardzo wielkie, ponieważ są często napady ze strony Sowietów, którzy rabują bydło, a czasem i odzież⁶. Październik: „Plan pracy [propagandowej] nie został wykonany z powodu częstych napadów Rosjan na osadników, na które milicja musi reagować, i nie ma chwili, żeby milicjanci zebrali się razem⁷. Listopad: „Zajścia z żołnierzami Armii Czerwonej w tutejszym powiecie zdarzają się po kilkanaście razy dziennie. Często dochodzi do strzelaniny⁸. W tym miesiącu ofiarami rabunków dokonywanych masowo przez żołnierzy sowieckich padli między innymi Stanisław Gębicki (Roztoka), Anna Kwaśnik (Paszowice) i Mieczysław Pospieszynski (Jawor)⁹. Grudzień: „Częste napady rabunkowe ze strony Sowietów¹⁰; „Trudno jest milicjantom tłumaczyć to, że ZSRR, [to] nasz sojusznik, [gdy] zarzucają napady, rabunki, strzelanie do milicjantów przez żołnierzy Armii Czerwonej¹¹. 9 grudnia 1945 r. w restauracji „Klubu Pionierów” w Jaworze doszło do regularnej bitwy między kilkudziesięcioma pijanymi żołnierzami sowieckimi, usiłującymi rabować alkohol i ukraść samochód, a komunistyczną milicją i polską ludnością cywilną. W wyniku walki Sowietci musieli salwować się ucieczką¹². W końcu roku przez powiat często przemieszczały się jednostki sowieckie zmierzające z Niemiec na wschód. W trakcie przemarszów żołnierze masowo rabowali miejscowe gospodarstwa i okradali napotkanych po drodze mieszkańców¹³. W styczniu 1946 r. raport milicyjny informował KW MO we Wrocławiu: „Zajścia z żołnierzami Armii Czerwonej są po kilka razy dziennie, jak też kilku osadników zginęło z ich rąk przy obronie swego mienia¹⁴.”

Burmistrzem Jawora w lipcu 1945 r. został były członek Polskiej Partii Socjalistycznej Adam Bystry-Bykowski „Zygmunt”. Od 1943 r. działał on jako komunistyczny bojówkarz (PPR/AL) w Okręgu Radom. Po wejściu Sowietów za okupacyjną prze-

⁵ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 4 IX 1945 r., k. 8.

⁶ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 IX 1945 r., k. 12.

⁷ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 15 X 1945 r., k. 15.

⁸ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 5 XI 1945 r., k. 19.

⁹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 10 XI 1945 r., k. 35; AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 XI 1945 r., k. 37.

¹⁰ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 4 XII 1945 r., k. 23.

¹¹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 25.

¹² AIPN Wr, 145/68, Raport specjalny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 13 XII 1945 r., k. 41.

¹³ AIPN Wr, 145/68, Raport specjalny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 17 XII 1945 r., k. 42.

¹⁴ AIPN Wr, 145/128, Raport specjalny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 2 I 1946 r., k. 7.

szłość mianowano go komendantem i starostą Piotrkowa Trybunalskiego. W latach pięćdziesiątych natomiast Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego odkryło poszlaki wskazujące na jego działalność konfidencyjną na rzecz niemieckich służb bezpieczeństwa¹⁵. Bystrego-Bykowskiego zastrzelił 31 maja 1946 r. o godz. 22.30 na ul. Pionierskiej w Jaworze Jan Kruk, były żołnierz AK, pochodzący z okolic Biłgoraja.

Śmierć komunistycznego urzędnika została natychmiast wykorzystana operacyjnie i propagandowo do uderzenia w jaworską PPS oraz nasilenia represji wobec żołnierzy Armii Krajowej¹⁶. W związku z egzekucją aresztowano i poddano kilkudniowemu konwejerowi kilkunastu członków jaworskiej PPS: kierownika Referatu Wojskowego Starostwa Czesława Warankę (jako zleceniodawcę likwidacji), kierownika PUR i wiceprzewodniczącego KP PPS Jana Kasprzyckiego, przewodniczącego KP PPS Józefa Piotrowskiego, członka miejscowej OMTUR Stanisława Palija oraz osadnika z pobliskich Paszowic Bronisława Dębmskiego¹⁷. Po śmierci Bystrego-Bykowskiego funkcję starosty objął oficer AK z powstania warszawskiego por. Stanisław Miedziejewski¹⁸.

Obwód/powiat jaworski obejmował głównie obszary rolnicze, ale znajdowały się tam również młyny, garbarnie, tartaki, mleczarnie, mydlarnia, cukrownia, a także kamieniołomy oraz fabryka mebli i unieruchomiona fabryka silników samolotowych¹⁹. Po przejściu frontu (i jeszcze w styczniu 1946 r.) pociąg ze stacji Jawor odjeżdżał tylko raz dziennie. Osiedlający się w mieście i powiecie, w znacznej części ekspatrianci z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, mieli początkowo duże trudności z zajmowaniem przydzielanych mieszkań i gospodarstw. Wysiedlani Niemcy korzystali natomiast często z pomocy Sowietów, którzy na ich interwencje wyrzucali Polaków na bruk²⁰. W sierpniu 1945 r. w powiecie jaworskim zamieszkiwało prawie 2700 Polaków i około 32 tys. Niemców²¹. Na przełomie lat 1945/1946 w Jaworze przebywało też około 50 Żydów²². W końcu 1946 r. powiat jaworski zamieszkiwało prawie 38 tys. ludzi, w tym 33 tys. Polaków i 5 tys. Niemców (w samym mieście 6500 Polaków

¹⁵ AIPN Wr, 032/86, Opinia i charakterystyka starosty Adama Bystrego-Bykowskiego, 28 II 1946 r., k. 10.

¹⁶ Okoliczności zamachu na Adama Bystrego-Bykowskiego oraz represje po jego śmierci wymagają dalszych badań źródłowych. Warto natomiast podkreślić, że przez wiele powojennych lat Jawor miał ulicę imienia tego komunistycznego bojówkarza i prawdopodobnie zarazem agenta gestapo.

¹⁷ AIPN Wr, 032/86, Raport specjalny szefa PUBP w Jaworze do szefa WUBP we Wrocławiu, 7 VI 1946 r., k. 11 i n.

¹⁸ AIPN Wr, 032/86, Raport specjalny szefa PUBP w Jaworze do szefa WUBP we Wrocławiu, 3 XI 1946 r., k. 3.

¹⁹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 IX 1945 r., k. 12.

²⁰ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 IX 1945 r., k. 12.

²¹ AIPN Wr, 053/286, Raport kierownika PUBP w Jaworze do kierownika WUBP we Wrocławiu, 20 VIII 1945 r., k. 230; J. Rybotycki, *op. cit.*, t. 1, s. 112.

²² AIPN Wr, 054/673, Raport referenta Sekcji III PUBP w Jaworze, 10 I 1946 r., k. 108.

i 700 Niemców)²³. Jak zapisano wówczas: „Pod względem gospodarczym miasto ma charakter mieszany. Najsilniej rozwinięty jest handel, następnie przemysł i rolnictwo”²⁴.

Geneza jaworskiej jednostki bezpieczeństwa publicznego

Podległy Wojewódzkiemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu (od maja do listopada 1945 r. z tymczasową siedzibą w Legnicy) Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze organizował od 17 maja 1945 r. Jan Kurczyzna. Siedziba PUBP mieściła się w budynku przy ul. Reja 6 (w mieście znajdowała się wówczas też jednostka NKWD²⁵). Kurczyzna urodził się 16 września 1922 r. w Kozubowie k. Pińczowa. Od grudnia 1944 r. był wywiadowcą Sekcji I Wydziału I WUBP w Rzeszowie, od lutego 1945 r. – wywiadowcą WUBP w Krakowie, od kwietnia 1945 r. – referentem Wydziału V tamtejszego WUBP. Na początku maja tego roku został funkcjonariuszem Grupy Operacyjnej MBP na okręg administracyjny Dolnego Śląska. Następnie, już po odwołaniu z funkcji szefa jaworskiej bezpieki, od 5 kwietnia 1946 r. pełnił funkcję starszego referenta Sekcji III Wydziału VII WUBP we Wrocławiu (oddelegowanego do Jawora). W lutym 1947 r. został nagrodzony „za sumienną i gorliwą pracę przedwyborczą”, czyli udział w represjach oraz fałszowaniu wyborów do Sejmu. Od grudnia 1948 r. był słuchaczem kursu oficerskiego w Centralnej Szkole MBP. W czerwcu 1949 r. został kierownikiem sekcji oraz p.o. naczelnikiem Wydziału III WUBP we Wrocławiu. W październiku 1949 r. objął funkcję zastępcy szefa PUBP w Szprotawie. W lutym 1952 r. został szefem bezpieki w Żarach, a w grudniu 1953 r. – szefem UB w Nowej Soli. W sierpniu 1961 r. wyznaczono go na kierownika grupy operacyjnej Wydziału II SB we Wrocławiu. Z bezpieki odszedł w grudniu 1963 r.²⁶

W organizacji jaworskiej jednostki bezpieczeństwa publicznego Janowi Kurczyźnie pomagał Leon Fajgenbaum (późniejszy szef powiatowej bezpieki w Szprotawie i Żarach). Oprócz nich jako jedni z pierwszych zatrudnieni zostali w jednostce: Antoni Dygas, Józef Goś, Jan Górka, Kazimierz Homa, Stanisław Jarosz, Stanisław Kałucki, Edward Kita, Franciszka Kołodziej, Waldemar Krzemiński, Mieczysław Kwiecień,

²³ Wskutek powojennych niedostatków, braku higieny i przemieszczania się ludności mieszkańców powiatu nękały choroby zakaźne: tyfus brzuszny, gruźlica, choroby weneryczne (AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 4 IX 1945 r., k. 8).

²⁴ Dane liczbowe oraz cytaty wg: AIPN Wr, 032/86, Raport specjalny szefa PUBP w Jaworze do szefa WUBP we Wrocławiu, 3 XI 1946 r., k. 3–4.

²⁵ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 28.

²⁶ AIPN, 0990/2, t. 1, Rozkaz personalny ministra BP nr 97, 17 V 1945 r., k. 201; AIPN Wr, 054/1215, Dokumentacja dotycząca kadry kierowniczej UB/SB i MO na Dolnym Śląsku, k. 8; AIPN Wr, 054/663, Organizacja jednostek MO i UB w woj. wrocławskim w 1945 r., k. 8; AIPN Wr, 054/515, J. Wojciechowski, Tamte dni..., mps, 1984, k. 8.

Stefan Kwiecień, Maria Kucia, Stanisław Leszewski, Tadeusz Lisowski, Bronisław Mróz, Stanisława Nalepa, Władysław Nieć, Bronisław Nowak, Władysław Olczak, Stanisław Perdak, Kazimierz Pieróg, Władysław Rachwał, Józef Radomski, Stanisław Skrzypczyk, Zygmunt Stanio, Zygmunt Tarnowski oraz Gertruda Wolak²⁷.

Nieznane pozostają personalia kierującego działalnością PUBP w Jaworze „sowieтника”. Funkcję pierwszego kierownika jednostki pełnił Jan Kurczyna (17 V 1945²⁸ – 1 II 1946). Jego zastępcę był Leon Fajgenbaum (16 VI 1945 – 1 II 1946²⁹) oraz okresowo Jan Kowalski (do grudnia 1945)³⁰. Na etacie lekarza miejscowej bezpieki i milicji zatrudniono ppor. Zygmunta Zielińskiego. W październiku 1945 r. jednostka liczyła 71 funkcjonariuszy UB, w styczniu 1946 r. 72 ludzi³¹. W latach następnych funkcję szefów UB w Jaworze pełnili: por. Leon Fajgenbaum (luty 1946 – 30 marzec 1947), chor. Waclaw Kusiński (kwiecień 1947 – kwiecień 1948), por. Mikołaj Kaliszuk (grudzień 1948 – sierpień 1950), por. Jerzy Sudelski (wrzesień 1951 – czerwiec 1956), kpt. Józef Wagneris (od czerwca 1956)³².

Pierwszym komendantem Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej, traktowanej jako struktury pomocnicze bezpieki, został Ignacy Czarny (od 8 V 1945). Następnie funkcję tę sprawował Stanisław Matys. Politrukiem był Zenon Sikora (potem etat ten zajmował absolwent Szkoły Oficerskiej MO w Łodzi Ignacy Grzelak, a pomagał mu Stanisław Ciepacz), komendantem gmachu – Stanisław Niczewski, kierownikiem kancelarii – Aleksander Taracha, referentem gospodarczym – Stanisław Bugajski, maszynistką – Irena Tracka, instruktorem – Edward Oleszczak. Na przełomie września i października 1945 r. kadrę milicji w powiecie stanowiło 230 funkcjonariuszy³³, w grudniu – po przeprowadzeniu czystki – 117 (w tym 4 oficerów i 23 podoficerów)³⁴. Miesiąc później jaworska milicja miała 165 sztuk broni, w tym 78 kb, 7 MPI, 4 lkm-y, 20 PPSz i 58 pistoletów³⁵. W końcu 1945 r. KP MO w Jaworze podlegało dziewięć

²⁷ AIPN Wr, 158/1–2, Rozkazy personalne kierownika WUBP we Wrocławiu z lat 1945–1946.

²⁸ Jednocześnie starszy referent.

²⁹ Przeniesiony na stanowisko kierownika PUBP.

³⁰ AIPN, 0990/2–5, Rozkazy personalne ministra BP z lat 1945–1946. Por.: K. Szwagrzyk, *Województwo wrocławskie [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 483.

³¹ AIPN Wr, 198/1, t. 11, Listy płac PUBP w Jaworze z lat 1945–1947; AIPN Wr, 282/969, Zestawienie faktów wrogiej działalności na Dolnym Śląsku z lat 1945–1960, mps, 1964, k. 14; AIPN Wr, 054/655, Relacje ustne, wypisy z listy płac, rozkazy personalne z teczek pracowników UB na Dolnym Śląsku z 1945 r., k. 28–29.

³² *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1..., *passim*.

³³ AIPN Wr, *passim*, Listy płac KP MP w Jaworze za czerwiec – grudzień 1945 r.; AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 IX 1945 r., k. 12.

³⁴ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 4 XII 1945 r., k. 24.

³⁵ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 5 XI 1945 r., k. 18.

posterunków: Jawor, Bolków, Wysoka Góra, Piotrowice, Paszowice, Kurników, Kaczanów, Wilkanów, Promienice³⁶.

Wspomniany politruk Zenon Sikora, obok prowadzenia komunistycznej propagandy i systematycznej indoktrynacji milicjantów, wówczas jeszcze dość powszechnie wrogo nastawionych do komuny i bezpieki, zajmował się działalnością operacyjną wymierzoną w funkcjonariuszy (np. inwigilacja komendanta posterunku z Bolkowa)³⁷. Jeszcze w połowie 1946 r. szef powiatowego UB por. Leon Fajgenbaum narzekał na patriotyczną postawę jaworskich milicjantów: „Współpraca z MO niemożliwa i żadnej poprawy nie widać, bo wśród nich panuje niezdrowa atmosfera reakcyjna”. Z pozostałymi urzędami współpraca dobra³⁸. Indoktrynację milicjantów prowadzili również miejscowi członkowie PPR. Tematami przymusowych pogadek były: „Przyczyny klęski wrześniowej”, „Rocznica rewolucji październikowej”, „Rozwój socjalizmu”, „Kartele, koncerty i trusty”, „Stronictwo Ludowe a Polskie Stronictwo Ludowe”, „Reforma rolna”, „Związek Radziecki – nasz sojusznik”³⁹.

W drugiej połowie 1945 r. każdego miesiąca od kilku do kilkunastu aresztowanych milicjanci przekazywali do PUBP. Mieli również poszukiwać „band AK i NSZ”⁴⁰. W grudniu komendant powiatowy MO raportował: „Aparat pol[ityczno]-wych[owawczy] pracuje wraz z Enkawude i UB celem zlikwidowania band”⁴¹. W tym miesiącu inspektorzy Komendy Wojewódzkiej MO, potwierdzając pomocniczą rolę milicji wobec sowieckich służb bezpieczeństwa i organizującej się komunistycznej bezpieki, zanotowali: „Aparat pol[ityczno]-wych[owawczy] daje szereg spraw politycznych przez siebie wykrywanych do PUBP [...]. Wszelkie interwencje w napadach rabunkowych bądź też sprawach politycznych [milicjanci] dzielą się wspólnie z PUBP i NKWD”⁴². W następnych latach milicjanci z Jawora coraz ściślej współpracowali z komunistyczną bezpieką w ściganiu żołnierzy Polski Podziemnej (aresztowania, rewizje, przesłuchania), inwigilacji polskich osadników, represjonowaniu działaczy PSL i PPS, a potem ściąganiu od rolników przymusowych kontyngentów⁴³. W latach 1945–1954 w mieście funkcjonowało (na zamku) więzienie karno-śledcze (następ-

³⁶ AIPN Wr, 145/68, Protokół inspekcji KP MO w Jaworze, 13 XII 1945 r., k. 29.

³⁷ AIPN Wr, 145/68, Raport zastępcy komendanta ds. polityczno-wychowawczych KP MO w Jaworze do naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Legnicy, 28 IX 1945 r., k. 11.

³⁸ AIPN Wr, 032/86, Raport specjalny szefa PUBP w Jaworze do szefa WUBP we Wrocławiu, 7 VI 1946 r., k. 15.

³⁹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 5 XI 1945 r., k. 17; AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 25.

⁴⁰ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 4 XII 1945 r., k. 24.

⁴¹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 28.

⁴² AIPN Wr, 145/68, Protokół inspekcji KP MO w Jaworze, 13 XII 1945 r., k. 30.

⁴³ AIPN Wr, 145/128, Raporty sytuacyjne KP MO w Jaworze z 1946 r.; J. Rybotycki, *op. cit.*, t. 2, s. 59.

nie również filtracyjne). Pierwszym naczelnikiem więzienia był kpt. Jan Górecki, od 1946 r. funkcję tę pełnił kpt. Lucjan Halikowski⁴⁴.

W porównaniu z innymi obszarami Dolnego Śląska Jawor i powiat jaworski szybko został przez komunistów. W październiku 1945 r. siatka PPR liczyła 576 członków zorganizowanych w 26 komórkach (przebywało wtedy w powiecie 7500 Polaków). Liczebność nie szła jednak w parze z jakością kadr partyjnych. „Odczuwa się brak dobrego aktywu”⁴⁵ – skarżył się lokalny organizator struktur partii komunistycznej. Dalekie od postulowanego było też oddziaływanie „awangardowej” partii na społeczność powiatu, o czym świadczy chociażby wypadek z nocy 2/3 listopada 1945 r., gdy sekretarz KP PPR został postrzelony, według ustaleń milicyjnych we własnym mieszkaniu, przez sekretarza PSL⁴⁶. Mający transmitować komunistyczne idee w środowiska młodzieżowe Związek Walki Młodych, czyli *par excellence* młodzieżowa bojówka komunistów, działający w „pięknym pałacu”, liczył w styczniu 1946 r. 7 kół terenowych⁴⁷.

Struktura, kadry i płace

W pierwszym okresie funkcjonowania struktura PUBP w Jaworze była odzwierciedleniem organizacji Wydziału I WUBP we Wrocławiu⁴⁸. Zadania PUBP realizowano w kilku sekcjach: Sekcja I (denazyfikacyjna i kontrwywiadowcza), Sekcja II („nielegalnych organizacji” – Polskie Państwo Podziemne), Sekcja III (administracyjno-polityczna), Sekcja IV (gospodarcza), Sekcja V (partie polityczne), Samodzielna Sekcja ds. Walki z Bandytyzmem i Dywersją), Sekcja VI (komunikacyjno-łącznościowa), Sekcja VII (obserwacyjno-wywiadowcza), Sekcja VIII (śledcza).

Obraz kadr jaworskiej bezpieki, jaki wyłania się z raportów milicyjnych, pokazuje podobieństwo ich kwalifikacji intelektualnych i moralnych do średniej ujawnianej przez obsadę innych jednostek dolnośląskiego UB w tym okresie: „Z Urzędem Bezpieczeństwa powstają częste zatargi, dlatego że członkowie UB wraz ze swoimi przełożonymi upijają się i robią różne zatargi, na co milicja reaguje i powstają nieporozumienia”⁴⁹; „W tutejszym powiecie stosunek MO do UB nie dochodzi do stosunków

⁴⁴ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1..., s. 520.

⁴⁵ AIPN Wr, 032/408, Protokół zjazdu sekretarzy KP i KM PPR, 25–27 X 1945 r., b.p.

⁴⁶ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 5 XI 1945 r., k. 19; AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 28. Sprawa ta, podobnie jak wspomniane zastrzelenie kilka miesięcy później komunistycznego burmistrza miasta, wymaga szczegółowych badań źródłowych.

⁴⁷ AIPN Wr, 054/674, Sprawozdanie z pierwszej Konferencji Wojewódzkiej ZWM Dolnego Śląska odbytej 25–26 I 1946 r. we Wrocławiu, k. 26.

⁴⁸ Opracowanie ukazuje pierwszy okres organizacji jednostki do zmian strukturalnych i kadrowych na przełomie lat 1945/1946.

⁴⁹ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 15 X 1945 r., k. 15.

Struktury

przyjaznych ze względu tego, że w niektórych przypadkach członkowie UB upijają się, wytwarzają bójki, na co milicja bezustannie reaguje⁵⁰. Pijaństwo, szaber i kradzieże stanowiły wówczas codzienność etatowych pracowników jaworskiej bezpieki. Kadry tej jednostki z przełomu lat 1945/1946 przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Kadry PUBP w Jaworze w grudniu 1945 r.⁵¹

Lp.	Funkcja	Imię i nazwisko
1	2	3
1	kierownik jednostki	Jan Kurczyna
2	zastępca kierownika	Leon Fajgenbaum
3	personalny	Stanisław Skrzypczyk
4	kierownik gospodarczy	Antoni Dygas
5	starszy referent	Stanisław Sobczyk
6	referent	Jerzy Śliwa
7	referent	Stanisław Smalera
8	referent	Henryk Bagiński
9	referent	Stanisław Filarski
10	referent	Józef Radomski
11	referent	Kazimierz Szpakowski
12	młodszy referent	Waldemar Krzemiński
13	młodszy referent	Mieczysław Mišta
14	młodszy referent	Jan Zieliński
15	młodszy referent	Stanisław Kozak
16	młodszy referent	Jan Górka
17	młodszy referent	Zygmunt Partowski
18	młodszy referent	Władysław Piwowarski
19	młodszy referent	Edward Kita
20	młodszy referent	Adam Sowiński
21	młodszy referent	Tadeusz Wodziński
22	młodszy referent	Kazimierz Homa
23	młodszy referent	Tadeusz Lisowski
24	młodszy referent	Władysław Nieć
25	młodszy referent	Zygmunt Budny
26	młodszy referent	Stanisław Hyb
27	młodszy referent	Kazimierz Pieróg
28	młodszy referent	Stanisław Danecki

⁵⁰ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 5 XI 1945 r., k. 17.

⁵¹ Por. również obsadę jednostki wg ksiąg rozkazów personalnych kierownika WUBP we Wrocławiu.

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze...

1	2	3
29	młodszy referent	Zygmunt Stanio
30	młodszy referent	Władysław Rachwał
31	starszy oficer śledczy	Kazimierz Kowalik
32	oficer śledczy	Jan Boczek
33	młodszy oficer śledczy	Rudolf Danielewicz
34	młodszy oficer śledczy	Józef Konieczko
35	młodszy oficer śledczy	Władysław Pietras
36	pomoc biurowa	Maria Kucia
37	pomoc biurowa	Gertruda Polak
38	pomoc biurowa	Zofia Mikucińska
39	pomoc biurowa	Maria Homa
40	pomoc biurowa	Janina Krzemińska
41	magazynier	Mieczysław Kwiecień
42	magazynier	Stanisław Gębski
43	dowódca plutonu ochrony	Józef Gas
44	zastępca dowódcy plutonu ochrony	Wincenty Więckowski
45	wartownik	Zdzisław Ostrowski
46	wartownik	Stanisław Kałucki
47	wartownik	Stefan Kwiecień (I)
48	wartownik	Stefan Kwiecień (II)
49	wartownik	Jan Głąb
50	wartownik	Stanisław Olszanecki
51	wartownik	Stanisław Perdak
52	wartownik	Jan Kot
53	wartownik	Mirosław Kutak
54	wartownik	Jan Mróz
55	wartownik	Feliks Misztal
56	wartownik	Edward Sieroń
57	wartownik	Kazimierz Turlejski
58	wartownik	Bronisław Mróz
59	wartownik	Jan Maciąg
60	wartownik	Kazimierz Wieczorek
61	wartownik	Antoni Kaniewski
62	wartownik	Henryk Kowolik
63	wartownik	Józef Jarosz
64	wartownik	Tadeusz Wodziński
65	wartownik	Jan Ring
66	kurier poczty specjalnej	Bronisław Nowak

1	2	3
67	kierownik kuchni	Maria Krzemińska
68	kucharka	Helena Gawrońska
69	kucharka	Helena Markiewicz
70	szofer	Władysław Olczak
71	szofer	Jan Strychalski
72	lekarz	Zygmunt Zieliński

Źródło: AIPN Wr, 198/1, t. 11, Lista płac PUBP w Jaworze za grudzień 1945 r., k. 10–12.

Pierwszych zaliczkowych wypłat dla kadry kierowniczej jednostek powiatowych dolnośląskiego UB dokonano 28 czerwca i 12 lipca 1945 r. w Jaworze oraz Głogowie (po 2000 zł)⁵². Pierwsza lista płac jednostki jaworskiej pochodzi z października tego roku. Zarobki kierownika jednostki wynosiły od października do grudnia 1945 r. 2448 zł (netto)⁵³. Płace innych funkcjonariuszy oraz pracowników kontraktowych w grudniu tego roku przedstawiały się następująco (również netto): zastępca kierownika – 2148 zł, kierownik gospodarczy – 1898 zł, dowódca plutonu ochrony – 1731 zł, starszy oficer śledczy – 1631 zł, oficer śledczy – 1587 zł, personalny – 1587 zł, starszy referent – 1531 zł, referent – 1287 zł, młodszy referent – 1197 zł, szofer – 1197 zł, kierownik kuchni – 1072 zł, lekarz – 1040 zł, wartownik – 981 zł, pomoc biurowa – 931 zł, kurier poczty specjalnej – 915 zł, kucharka – 854 zł, magazynier – 793 zł. Były one porównywalne z zarobkami miejscowych milicjantów i nie odbiegły od średnich pensji funkcjonariuszy bezpieczeństwa w regionie.

Funkcjonariusze KP MO w Jaworze pobierali w październiku 1945 r. następujące wynagrodzenie: komendant powiatowy – 2528 zł, zastępca – 2052 zł, komendant posterunku – 2022 zł, komendant plutonu ochrony – 1922 zł, referent śledczy – 1520 zł, podoficer – 1477 zł, referent personalny – 1244 zł, strzelec – 1171 zł, łącznik – 631 zł, kucharka – 540 zł⁵⁴. Biorąc pod uwagę ceny artykułów spożywczych z przełomu lat 1945/1946 na wolnym rynku (dalej wyszczególnione w złotych za kilogram), nie były to zarobki wygórowane. Masło kosztowało wówczas 400 zł, słonina 440 zł, mięso wołowe 100 zł, chleb 20 zł, mąka pszenna 22 zł, mleko 15 zł, jajko 15 zł (za sztukę)⁵⁵. Środkami ułatwiającymi uzupełnianie braków materialnych i żywnościowych były wówczas dla wielu funkcjonariuszy jaworskiego UB i PPR pistolet i legitymacja służbowa.

⁵² AIPN Wr, 194/16, Lista płac WUBP za czerwiec 1945 r., k. 5v.

⁵³ AIPN Wr, 198/1, t. 11, Listy płac PUBP w Jaworze za październik, listopad i grudzień 1945 r., k. 4–12.

⁵⁴ AIPN Wr, 198/1, Lista płac KP MP w Jaworze za październik 1945 r., k. 89–94.

⁵⁵ AIPN Wr, 145/128, Raport specjalny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu za styczeń 1946 r., k. 12.

Sieć agenturalna

Sieć agenturalna jaworskiej jednostki UB jest stosunkowo dobrze udokumentowana. Sekcja I według stanu na 20 sierpnia 1945 r. miała 17 jednostek agentury⁵⁶, 30 sierpnia – 20 konfidentów⁵⁷. Od 9 do 20 sierpnia zwerbowano do sieci 3 informatorów („Czerwony”, „Bałtyk”, „Chytry”). W tym okresie sekcja otrzymała 6 doniesień. Informowały one między innymi o poszukiwaniach niejakiego Littmanna, inwalidy z frontu, ochotnika Volkssturmu („na Polaków był wielkim psem i katem”), ściganiu kierownika Urzędu Pracy Paula Gersmana, znęcającego się nad obcokrajowcami, w tym Polakami („dużo ludzi zostało przez niego spoliczkowanych aż do krwi, kopał nogami i potem wysyłał do obozów koncentracyjnych”, aresztowanego już we wrześniu tego roku) czy inwigilowaniu Georga Reimanna (funkcjonariusza NSDAP i SA, aresztowanego niedługo potem)⁵⁸. Według stanu na 15 września sekcja miała 15 jednostek agentury⁵⁹, 24 września siatka liczyła 24 konfidentów. W ostatniej dekadzie odbyto z nimi 35 spotkań. Konfidenti przekazali 20 doniesień mających dotyczyć 17 ludzi podejrzewanych o przynależność do SA, NSDAP oraz podpisanie list VD⁶⁰. 16 października w ewidencji sekcji znajdowało się 29 jednostek agentury. Spośród otrzymanych w poprzedniej dekadzie 11 doniesień 2 dotyczyły konfidentów gestapo, 1 – funkcjonariusza SS, następne 2 – członków SA, 6 – „współpracowników władz niemieckich, jak: rozsiewaczy ideologii niemieckiej”⁶¹. Według stanu na 5 listopada w sieci sekcji było 27 jednostek (w ostatniej dekadzie na 20 spotkaniach przekazali 19 doniesień). Środowiska niemieckie penetrowali wówczas m.in.: „Czarny”, „Kryniczanka”, „Bratek”, „Kamień”, „Jaworzyna” oraz „Orlik” (funkcjonariusz SA)⁶². W grudniu zwerbowano również 3 Polaków („Róża”, „Sokół”, „Łokietek”)⁶³ oraz kolejnego Niemca, zarejestrowanego pod pseudonimem „Johan”⁶⁴. Sieć

⁵⁶ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika PUBP w Jaworze do kierownika WUBP we Wrocławiu, 20 VIII 1945 r., k. 230.

⁵⁷ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 30 VIII 1945 r., k. 232.

⁵⁸ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika PUBP w Jaworze do kierownika WUBP we Wrocławiu, 20 VIII 1945 r., k. 230.

⁵⁹ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 15 IX 1945 r., k. 233; AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji II do kierownika PUBP w Jaworze, 15 IX 1945 r., k. 234.

⁶⁰ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 24 IX 1945 r., k. 235.

⁶¹ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 16 X 1945 r., k. 236.

⁶² AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 6 XI 1945 r., k. 243.

⁶³ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 5 XII 1945 r., k. 253.

⁶⁴ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 25 XII 1945 r., k. 255.

agenturalna Sekcji II liczyła 10 sierpnia 1945 r. 4 agentów i 1 informatora⁶⁵, 20 sierpnia – 14 informatorów⁶⁶, 15 września – 2 agentów, 12 informatorów (i 1 teczka agenta przesłana z WUBP w Krakowie)⁶⁷, 10 listopada – 22 informatorów (w ostatniej dekadzie na 23 spotkaniach przekazali 3 doniesienia mające dotyczyć żołnierzy AK)⁶⁸, 10 grudnia – 22 informatorów⁶⁹, 31 grudnia – 18 informatorów (na 22 spotkaniach przekazali 16 doniesień, w tym 5 mających dotyczyć żołnierzy AK)⁷⁰. Nie do odtworzenia jest liczebność siatki agenturalnej Sekcji III. Sieć Sekcji IV w październiku 1945 r. liczyła kilkunastu informatorów⁷¹, 15 grudnia – 14 konfidentów⁷², na początku stycznia 1946 r. również 14⁷³. Sieć Sekcji V liczyła 10 września 1945 r. 2 informatorów⁷⁴, 30 października – 3 konfidentów⁷⁵, 10 listopada także 3⁷⁶. Sieć Sekcji VI liczyła 15 października 1945 r. 1 agenta i 3 informatorów⁷⁷. Nieznana pozostaje siatka konfidencyjna Sekcji VII (agenci prowadzeni przez wywiadowców) oraz siatka Sekcji VIII (agentura w areszcie śledczym). Osoby zarejestrowane w pierwszych miesiącach działalności PUBP w Jaworze w sieci agenturalnej pionu politycznego jednostki, wymierzonego w środowiska polskie (głównie w kadry i zidentyfikowany elektorat oficjalnie działających partii politycznych), wyszczególniono w aneksie.

⁶⁵ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy Sekcji II Wydziału I WUBP za 1–10 VIII 1945 r., k. 181.

⁶⁶ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy Sekcji II Wydziału I WUBP za 10–20 VIII 1945 r., k. 183.

⁶⁷ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji II do kierownika PUBP w Jaworze, 15 IX 1945 r., k. 234.

⁶⁸ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 1–10 XI 1945 r., k. 205.

⁶⁹ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 1–10 XII 1945 r., k. 217.

⁷⁰ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 20–31 XII 1945 r., k. 227.

⁷¹ AIPN Wr, 058/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji IV Wydziału I WUBP za 11–21 X 1945 r., k. 87.

⁷² AIPN Wr, 058/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji IV Wydziału I WUBP za 10–20 XII 1945, k. 117.

⁷³ AIPN Wr, 053/382, Sprawozdanie dekadowe kierownika Wydziału IV WUBP za 1–10 I 1946 r., b.p.

⁷⁴ AIPN Wr, 053/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji V Wydziału I WUBP za 1–10 IX 1945 r., b.p.

⁷⁵ AIPN Wr, 053/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji V Wydziału I WUBP za 20–30 X 1945 r., k. 169.

⁷⁶ AIPN Wr, 053/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji V Wydziału I WUBP za 30 X–10 XI 1945 r., k. 172.

⁷⁷ AIPN Wr, 058/384, Raport kierownika Sekcji VI Wydziału I WUBP z powiatów, 15 X 1945 r., k. 204.

Kierunki działalności PUBP w Jaworze

W pierwszych miesiącach istnienia jaworskiego PUBP działalność operacyjno-śledcza funkcjonariuszy ukierunkowana była zarówno na środowiska niemieckie (nazisci, ich sympatycy, „zwykli” Niemcy, mityczny „Wehrwolf”), jak i polskie (osadnicy przybywający do miasta, żołnierze i działacze Polskiego Państwa Podziemnego). Z drugiej połowy 1945 r. zachowały się głównie dokumenty Sekcji I (nazistowskiej) oraz sprawozdania Wydziału I WUBP we Wrocławiu (jedynie fragmentarycznie ukazujące działalność PUBP w Jaworze w tym okresie). Brakuje dokumentacji z działalności innych sekcji, w tym drugiej („akowskiej”).

Pierwszy odnaleziony raport z działalności jaworskiej bezpieki datowany jest na 20 sierpnia 1945 r. Obejmuje działania operacyjne wspomnianej Sekcji I prowadzone od 8 sierpnia. Informował on o poszukiwaniu nazisty występującego w raportach agenturalnych: „Referent Krzemiński dostaje meldunek o Littmannie, który był porucznikiem w wojsku niemieckim, na froncie stracił rękę, a gdy został utworzony Volkssturm, też był pierwszym ochotnikiem, a dla Polaków był wielkim psem i katem”. Raport informował również o występującym w doniesieniach innym jaworskim naziscie: „Gersmann Paul, zamieszkały przy ul. Legnickiej 17, był to straszny człowiek dla ludności obcokrajowej, a nawet i dla Niemców, dużo ludzi zostało przez niego spoliczkowanych nawet do krwi, skopał nogami, a potem wysyłał do obozów koncentracyjnych, był na stanowisku kierownika Arbeitsamtu. W dalszym ciągu jest pod ścisłą obserwacją i jest opracowywany”. „Strasznym człowiekiem” miał być członek NSDAP i SA, pracujący wówczas w warsztacie wulkanizacyjnym w mieście, Georg Reimann⁷⁸. W sierpniu funkcjonariusze UB prowadzili także sprawy Niemców ze służb nazistowskich, w tym identyfikowanego jako esesman Georga Obsta („był strasznym człowiekiem dla ludności”)⁷⁹.

Okresowo obserwowane były mieszkania członków NSDAP, gdzie rzekomo odbywały się tajne zebrania: ul. Kościelna 16, Żeromskiego 2, Legnicka 17 (Wilhelma Glossa)⁸⁰. Ubowcy rozpracowywali też kreisleitera NSDAP z powiatu jaworskiego Gerharda Kolhofa oraz lokalnego kierownika propagandy partii nazistowskiej z powiatu jeleniogórskiego Williego Schöppego⁸¹. Ścisłanie funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa III Rzeszy należało do głównych zadań sekcji także w następnych miesiącach. Od 5 do 15 października w kartotekach Sekcji I zarejestrowano sprawy: SS – 2, SA – 2, „konfidentów gestapo” – 5 oraz znącającego się na robotnikami przymusowymi

⁷⁸ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 20 VIII 1945 r., k. 230.

⁷⁹ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 30 VIII 1945 r., k. 232.

⁸⁰ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika PUBP w Jaworze do kierownika WUBP we Wrocławiu, 20 VIII 1945 r., k. 230.

⁸¹ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I PUBP w Legnicy do kierownika Sekcji I WUBP, 17 VIII 1945 r., k. 261.

Kurta Ertelta: „Jest czterech świadków, którzy pracowali u niego, że był strasznie podłym człowiekiem [...]. Za jego nakazem przychodziła policja, aresztowała daną osobę, którą on przedtem zbił, skopał, jeść nie dał, aresztowała [ja] i osadzała w więzieniu bezterminowo”⁸². Rozpracowaniu podlegała wówczas także Michalina Langner *vel* Smolik. „Chciała dwie Polki przepisać na volksdeutschki, aby wyszły za mąż za jej synów. Była strasznym wrogiem Polaków i mściła się, za najmniejsze rzeczy nasyłała policję, aby przeprowadzała rewizję”⁸³.

W listopadzie działania operacyjne ukierunkowano na zgromadzenie materiałów obciążających członka NSDAP Ernesta Jaenschę – „jako jednego z najgorliwszych i najaktualniejszych działaczy partii hitlerowsko-faszystowskiej [...]. Był on politischleiterem, był także blockleiterem, był także konfidentem [...]. Dla niego człowiek pracujący fizycznie nie miał żadnej wartości. Bił i kopał za najmniejsze przewinienia lub niewłaściwość w pracy, to była jego taktyka postępowania z Polakami i w ogóle z robotnikami”⁸⁴.

Według listopadowej ewidencji funkcjonariusze Sekcji I (Mieczysław Miśta, Waldemar Krzemieński i Edward Kita) „przy pomocy informatorów, świadków i agentów” rozpracowywali 15 Niemców podejrzewanych o działalność w NSDAP, NSKK, SS i SA oraz aktywność konfidencyjną na rzecz nazistowskich służb bezpieczeństwa. Byli to: Georg Reimann, Georg Obst, Wilhelm Glos, Richard Duse, Franz Gerstenberger, Michalina Langner, Marta Beim, Herbert Littmann, Kurt Ertelt, Otto Gersmann, Walenty Łakowiak, Willi Muller, Walter Malkow, Ernest Jaentsch oraz Franz Klahr⁸⁵. Także w listopadzie Sekcja I usiłowała wykryć autorów i kolporterów ulotek w języku niemieckim znalezionych na ulicy Jawora⁸⁶.

Jesienią 1945 r. jaworska bezpieka, zgodnie z wytycznymi WUBP, uderzyła w komunizujących Niemców. 4 października został zlikwidowany przez PUBP tamtejszy Komitet Niemieckiej Partii Komunistycznej (z siedzibą w Jeleniej Górze). Jan Kurczyna przeprowadził rozmowę z sekretarzem (w dokumentach brak personaliów). Niemcom odebrano 9 legitymacji partyjnych⁸⁷.

⁸² AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I PUBP w Jaworze do kierownika Sekcji I Wydziału I WUBP, 16 X 1945 r., k. 236.

⁸³ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I PUBP w Jaworze do kierownika Sekcji I Wydziału I WUBP, 16 X 1945 r., k. 236.

⁸⁴ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 2 XI 1945 r., k. 241.

⁸⁵ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I PUBP w Jaworze do kierownika Sekcji I Wydziału I WUBP, 5 XI 1945 r., k. 243.

⁸⁶ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO w Legnicy, 30 XI 1945 r., k. 38.

⁸⁷ AIPN Wr, 054/673, Raport kierownika PUBP w Jaworze do kierownika WUBP we Wrocławiu, 4 XI 1945 r., k. 21.

W środowiskach polskich osadników w Jaworze od początku inwigilacji podlegali pracownicy administracji związani z PPS i SL/PSL⁸⁸. Komórki Komitetu Powiatowego PPS organizowali w Jaworze od czerwca Józef Piotrowski (przewodniczący), Marian Rożek (sekretarz) i Franciszek Wódkiewicz (żołnierz Legionu Puławskiego)⁸⁹. W lipcu konfidenci jaworskiej bezpieki przekazali informacje, iż wicestarosta miasta Edward Krogulec, działacz PPS, przerwał zebranie ZWM słowami: „Banda nie powinna się organizować”⁹⁰. We wrześniu ten sam starosta miał się wyrazić: „PPR jest kierowane przez Moskwę”⁹¹. Publiczne wyrażanie trafnych diagnoz przez jaworskiego socjalistę spowodowało, iż stał się on jednym z głównych „celów” operacyjnych dla miejscowego UB. Agentura zainstalowana w organizujących się strukturach PPS przekazała do PUBP protokoły zebrań socjalistów w Jaworze odbytych 1 października i 8 grudnia 1945 r., a także życiorysy i charakterystyki czołowych działaczy partii w mieście i powiecie⁹².

Podobnie jak komórki socjalistów na celowniku jaworskiej bezpieki był od etapu organizacyjnego Zarząd Powiatowy SL/PSL. Cieszące się masowym poparciem społeczeństwa, również znacznej części jaworskich osadników, stronnictwo starało się w miarę możliwości stawiać opór postępującej sowietyzacji Polski. W fragmencie raportu KP MO w Jaworze, mającym niewiele wspólnego ze stanem ówczesnych nastrojów społecznych, zapisano: „Odnoszenie się ludności do milicji [MO] jest przyjazne, jak również do partii [PPR], panuje tylko wielka nienawiść do PSL. W tutejszym powiecie ludność jest wielce zaprzyjaźniona do wieców demokratycznych [tj. komunistycznych – T.B.], jak również do kin”⁹³.

PSL – w przeciwieństwie do PPR – uchodziło wówczas za partię reprezentującą naród polski. Struktury ruchu ludowego w mieście i powiecie jaworskim organizowali od lipca 1945 r. Aureliusz Piątkowski, Augustyn Rudnicki, Józef Hernik, Paweł Grochowski i Józef Kasprzyk. 23 września 1945 r. podczas zebrania zorganizowanego przez Piątkowskiego (niedługo potem aresztowanego) struktury Stronnictwa Ludowego przekształcono w Polskie Stronnictwo Ludowe. Spotkania jaworskich ludowców z powodu nieprzydzielania przez starostwo budynku na siedzibę PSL odbywały się w mieszkaniach prywatnych.

⁸⁸ AIPN Wr, 032/86, Akta spraw obiektowych na Powiatową i Miejską Radę Narodową w Jaworze i Oławie z lat 1945–1953.

⁸⁹ AIPN Wr, 032/478, t. 2, Historia PPS w Jaworze opracowana przez szefa PUBP, k. 1.

⁹⁰ AIPN Wr, 053/379, Raport dekadowy kierownika Wydziału I WUBP za 11–20 VII 1945 r., b.p.

⁹¹ AIPN Wr, 053/379, Raport dekadowy kierownika Sekcji III Wydziału I WUBP za 1–10 IX 1945 r., k. 249.

⁹² AIPN Wr, 032/478, t. 2, Akta sprawy obiektowej o kryptonimie „Londyn” (PPS w Jaworze w latach 1945–1948), k. 3–12.

⁹³ AIPN Wr, 145/68, Raport sytuacyjny komendanta KP MO w Jaworze do KW MO we Wrocławiu, 4 XII 1945 r., k. 23.

Działacze stronnictwa od początku podlegali operacyjnemu zainteresowaniu bezpieki. Funkcjonariusze PUBP gromadzili ich dane, charakterystyki, „badali” przeszłość”, kontakty, zbierali „komprmateryały” dotyczące nałogów, przejmowali dokumenty i korespondencję zarządu powiatowego. Pierwsza fala masowych represji (aresztowania, przesłuchania, pobicia) jaworskiego UB wymierzonych w działaczy ludowych nastąpiła w czerwcu 1946 r. przed ostatecznie sfałszowanym referendum ludowym⁹⁴.

Jaworska bezpieka interesowała się także wszelkimi przejawami niezadowolenia polskich środowisk robotniczych. W listopadzie 1945 r. w Jaworze wybuchł strajk przeciwko niskim płacom i fatalnej aprowizacji miasta. Robotnicy najpierw wstrzymali pracę, a następnie wyjechali do Polski centralnej. Funkcjonariusze UB usiłowali zidentyfikować organizatorów tego strajku. Jak się okazało – bezskutecznie⁹⁵.

Od rozpoczęcia akcji osadniczej funkcjonariusze UB interesowali się przebywającymi do miasta żołnierzami i działaczami Polski Podziemnej. W październiku 1945 r. trwało rozpracowanie zidentyfikowanych żołnierzy AK w Jaworze oraz poszukiwanie akowców w różnych środowiskach⁹⁶. W listopadzie prowadzono agenturalną obserwację żołnierzy AK osiedlających się w powiecie⁹⁷. W grudniu pion ds. zwalczania Polski Podziemnej informował, iż „[Sekcja II] ważniejszych spraw nie raportowała”⁹⁸.

Aresztowania

Aresztowania dokonywane przez jaworską bezpiekę w pierwszym okresie działalności jednostki objęły głównie środowiska niemieckie oraz polskich kolaborantów. W sierpniu aresztowano m.in. Teresę Kuźmińską (zarzut: „współpraca z Niemcami”), Guntera Opalę (także „współpraca z Niemcami”) oraz Ericha Ramscha, zamieszkałego przy ul. Kolejowej 2, członka NSDAP, „wysoko partyjnego, szpicla SS, nosił odznakę ze złotą obramówką [...], był strasznym katem dla obcokrajowców, za najmniejsze przewinienia wysyłał do kacetu i do obozów koncentracyjnych”⁹⁹. 18 sierp-

⁹⁴ AIPN Wr, 032,251, t. 2, Historia PSL, SL, „Wici” i TUL w pow. jaworskim opracowana przez szefa PUBP w Jaworze, k. 214–215. Szerzej zob.: AIPN Wr, 032/478, t. 1–2, Akta sprawy obiektovej o kryptonimie „Londyn” (PPS w Jaworze w latach 1945–1948).

⁹⁵ AIPN Wr, 058/384, Raport dekadowy kierownika Sekcji IV Wydziału I WUBP za 31 X – 10 XI 1945 r., k. 99.

⁹⁶ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 20–31 X 1945 r., k. 197.

⁹⁷ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 1–10 XI 1945 r., k. 205.

⁹⁸ AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 1–10 XII 1945 r., k. 217; AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 10–20 XII 1945 r., k. 222; AIPN Wr, 053/375, Raport dekadowy kierownika Sekcji II Wydziału I WUBP za 20–31 XII 1945 r., k. 227

⁹⁹ AIPN Wr, 053/386, Raport kierownika Sekcji I do kierownika PUBP w Jaworze, 20 VIII 1945 r., k. 230v.

nia został aresztowany członek NSDAP i „szpicel SS”, ausleiter Erich Ramosch. We wrześniu zatrzymano działacza partii nazistowskiej Georga Reimanna oraz kierownika Arbeitsamtu Wiznera. W październiku do aresztu śledczego PUBP trafił Edmund Protokonicz (zarzut: „współpraca z Niemcami”).

Funkcjonariusze jaworskiej bezpieki zgodnie z rozkazami płynącymi z MBP i WUBP usilnie poszukiwali wówczas wymaganego podziemia niemieckiego, które *de facto* na Dolnym Śląsku nigdy nie powstało. Na przełomie października i listopada milicjanci z posterunku w Kurnikowie znaleźli w pobliskim lesie magazyn broni (pofrontowej, w znacznej części nienadającej się do użytku), a następnie aresztowali kilkunastu byłych członków Hitlerjugend. Byli to: Gunter Altwasser (lat 16, członek Hitlerjugend), Johannes Eckelt (lat 14), Martin Hein (lat 12), Gerhard Jung (lat 15), Heinz Kahlert (lat 14), Konrad Lachmann (lat 19), Helmut Mittmann (lat 17), Gerhard Obst (lat 17, we wrześniu 1944 r. wcielony do Wehrmacht), Rudolf Obst (lat 16), Helmuth Petruschke (lat 15), Ferdynand Ringelhamm (lat 56, nauczyciel), Paul Rose (lat 62, funkcjonariusz NSDAP i SA, we wrześniu 1944 r. wcielony do Wehrmacht, jakoby organizator grupy), Jakub Rothkamp (lat 14), Eberhard Schulz (lat 14). W aktach śledztwa występuje również postać Brunona Kondrada (ortsguppenleiter NSDAP w Starym Jaworze), którego bezpieka nie zdołała aresztować.

Aresztowani zostali przekazani do PUBP, część z nich zwolniono – najprawdopodobniej w celach operacyjnych (Paul Rose, Konrad Lachmann, młodociany Martin Heinz), gdyż szybko wyjechali do Niemiec. Ferdynand Ringelhamm zmarł w więzieniu w Jaworze 6 marca 1946 r. (oficjalna przyczyna: „niewydolność mięśnia sercowego po przebytych tyfusie”). Inni – jako rzekomi członkowie mitycznego „Wehrwolfu” – w grudniu 1946 r. zostali skazani przez trybunał wojskowy we Wrocławiu na kilkuletnie więzienie. Niskie wyroki, od 2 do 5 lat, wskazywać mogą na zmontowanie sprawy przez śledczych bezpieki. Osadzonych w związku z tą sprawą zwolniono podczas amnestii w 1947 r.¹⁰⁰

Wykaz osób aresztowanych przez jaworski PUBP w ostatnich dwóch miesiącach 1945 r. przedstawiono w tabeli 2. Z miesięcy wcześniejszych (maj – październik 1945) brakuje ciągłych zapisów w repertorium¹⁰¹. W książce spraw śledczych¹⁰² oraz książce spraw przekazanych do prokuratury przez tę jednostkę zapisy zaczynają się dopiero na początku listopada 1945 r. We wszystkich trzech księgach brakuje około 200 wcześniejszych numerów porządkowych, odnotowanych zapewne w trzech zaginionych lub zniszczonych tomach.

¹⁰⁰ AIPN Wr, 049/265, t. 3, Charakterystyka niemieckiej organizacji „Wehrwolf” Paula Rose (pow. Jawor, 1946).

¹⁰¹ AIPN Wr, 20/50, Repertorium ogólne PUBP w Jaworze z lat 1945–1946.

¹⁰² AIPN Wr, 093/12, Książka spraw śledczych PUBP w Jaworze 1945–1951.

Tabela 2. Wykaz aresztowanych przez PUBP w Jaworze w listopadzie i grudniu 1945 r.¹⁰³

Lp.	Imię i nazwisko aresztowanego	Data urodzenia	Zarzut	Data aresztowania	Funkcjonariusz śledczy UB prowadzący sprawę	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
1	Hałkowski Wiktor	25 II 1912	„usiłowanie zabójstwa, nielegalne posiadanie broni”	4 XI 1945	Kazimierz Kowalik, Rudolf Danielewicz	„Odesłany do WUBP 27 XI 1945”
2	Kelner Ryszard	13 I 1891	„przynależność do SA”	5 XI 1945	Rudolf Danielewicz	Akt oskarżenia 24 XI 1945
3	Pfeiler Karol	20 IV 1902	„nielegalne posiadanie broni”	7 XI 1945	Jan Boczek	Akt oskarżenia 24 XI 1945
4	Schtenzler Fryc	13 VIII 1913	„przynależność do SA”	8 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przekazany do więzienia 4 XII 1945”
5	Koczan Jan	15 VIII 1915	„nielegalne posiadanie broni”	10 XI 1945	Jan Boczek	Zwolniony 22 XII 1945
6	Aimlich Reinhold	28 III 1900	„przynależność do SA i propaganda”	13 XI 1945	Jan Boczek	„Przesłany do więzienia w Jaworze 3 XII 1945”
7	Potarz Wincenty	20 VIII 1911	„współpraca z Niemcami”	15 XI 1945	Kazimierz Kowalik	„Przesłany do więzienia 3 XII 1945”
8	Dreszer Herbert	24 X 1900	„przynależność do SA”	15 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 3 XII 1945”
9	Wogt Alfred	20 XI 1900	„przynależność do SA”	15 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 3 XII 1945”
10	Engler Karol	1 II 1900	„przynależność do SA”	14 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 3 XII 1945”

¹⁰³ Więźniowie aresztu śledczego do więzienia w Jaworze byli przekazywani z reguły już z aktem oskarżenia. W rubryce „zarzut” umieszczono oryginalne zapisy z księgi (podobnie w rubryce „uwagi”). Zachowano oryginalną kolejność wpisów repertorium ogólnego PUBP w Jaworze. Weryfikacja tych zapisów wymaga dalszych badań, szczególnie dotyczy to adnotacji o nieistniejącym w Jaworze „Wehrwolfie”.

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze...

1	2	3	4	5	6	7
11	Lachman Konrad	11 V 1926	„nielegalne posiadanie broni i przynależność do Wehrwofu”	15 XI 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 19 XII 1945
12	Scholz Eberhard	26 X 1931	„przynależność do Wehrwofu”	16 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 29 XII 1945”
13	Kelert Franz	27 X 1931	„przynależność do Wehrwofu”	18 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 29 XII 1945”
14	Odzion Tadeusz	b.d.	„współpraca z Niemcami”	15 XI 1945	Kazimierz Kowalik	„Przesłany do więzienia w Jaworze 20 XII 1945”
15	Lanbitz Ryszard	14 IX 1883	„przynależność do Wehrwofu”	16 XI 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 3 XII 1945
16	Ryngelhan Ferdynand	5 III 1889	„komendant i organizator Wehrwofu”, SA”	16 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„W szpitalu, przekazany do więzienia 29 XII 1945”
17	Obst Gerhard	26 X 1931	„przynależność do Wehrwofu”	15 XI 1945	Jan Boczek	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
18	Obst Rudolf	25 V 1929	„przynależność do Wehrwofu”	15 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
19	Mitmann Helmut	17 VIII 1928	„Wehrwof”	14 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
20	Klose Paul	12 V 1901	„Wehrwof i znęcanie się nad obcokrajowcami”	15 XI 1945	Jan Boczek	„Przesłany do więzienia w Jaworze 3 XII 1945”
21	Fronstyl Alfred	12 X 1895	„komendant łagru wiejskiego SA”	16 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 20 XII 1945”
22	Albrecht Paul	19 V 1885	„znęcał się nad obcokrajowcami”	19 XI 1945	Jan Boczek	„Przesłany do więzienia 3 XII 1945”

Struktury

1	2	3	4	5	6	7
23	Brorer Paul	25 IV 1900	„przynależność do SA”	16 XI 1945	Jan Boczek	„Przesłany do więzienia 20 XII 1945”
24	Petruschke Helmuth	27 III 1930	„Wehrwolf”	17 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
25	Jung Gerhard	3 III 1930	„Wehrwolf”	16 XI 1945	Jan Boczek	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
26	Gunter Altwaser	2 V 1929	„Wehrwolf”	16 XI 1945	Jan Boczek	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
27	Ronthkamp Jakub	21 VIII 1931	„Wehrwolf”	16 XI 1945	Jan Boczek	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
28	Ekelt Jochanes [Johannes?]	8 III 1931	„Wehrwolf”	16 XI 1945	Jan Boczek	„Przekazany do więzienia 29 XII 1945”
29	Marzula Jan	9 III 1921	„współpraca z Niemcami i zabójstwo obywateli [sic!] żydowskich”	21 XI 1945	Kazimierz Kowalik	„Przekazany do więzienia 7 I 1946”
30	Marzula Katarzyna	15 VIII 1918	„współpraca z Niemcami”	26 XI 1945	Jan Boczek	Zwolniona 5 XII 1945
31	Polak Stefan	7 XI 1920	„współpraca z Niemcami”	26 XI 1945	Jan Boczek	„Przesłany do więzienia w Jaworze 20 XII 1945”
32	Menzel Walter	15 XI 1927	„nielegalne posiadanie radia”	30 XI 1945	Jan Boczek	Zwolniony 5 XII 1945
33	Menzel Hans	24 IV 1925	„nielegalne posiadanie radia”	30 XI 1945	Jan Boczek	Zwolniony 5 XII 1945
34	Adamuziński Marian	21 IX 1925	„AK”	29 XI 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 5 XII 1945
35	Sibilski Wacław	10 XII 1926	„AK”	29 XI 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 5 XII 1945
36	Mistrzak Józef	26 XI 1907	„nielegalne posiadanie broni”	1 XII 1945	Kazimierz Kowalik	Zwolniony 5 XII 1945

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworze...

1	2	3	4	5	6	7
37	Błaszczak Franciszek	29 VII 1919	„nielegalne posiadanie broni”	1 XII 1945	Kazimierz Kowalik	Zwolniony 5 XII 1945
38	Iser Gerhard	1 XI 1908	„przynależność do SS”	6 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Odesłany do więzienia w Jaworze 4 XII 1945”
39	Schenchuk Otto	29 III 1899	„znęcanie się nad obcokrajowcami i bicie Polaków”	3 XII 1945	Rudolf Danielewicz	„Zmarł 9 XII 1945”
40	Pastuszek Rajmund	30 VIII 1917	„nielegalna AK”	6 XII 1945	Kazimierz Kowalik	„Przesłany do więzienia w Jaworze 29 XII 1945”
41	Labuś Wiesław	10 XI 1925	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 13 XII 1945
42	Kielak Jerzy	2 II 1922	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Jan Boczek	Zwolniony 13 XII 1945
43	Głowacki Kazimierz	12 V 1912	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 13 XII 1945
44	Wszółek Czesław	17 VIII 1926	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 13 XII 1945
45	Czereda Franciszek	22 IV 1922	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 13 XII 1945
46	Drzumaga Franciszek	4 VIII 1922	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Jan Boczek	Zwolniony 13 XII 1945
47	Wiewiórski Marian	1 VIII 1928	„nielegalne posiadanie broni”	6 XII 1945	Jan Boczek	Zwolniony 13 XII 1945
48	Haim Martin	17 VII 1933	„nielegalne posiadanie broni i „Wehrwolf”	14 XI 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia w Jaworze 29 XII 1945”
49	Werner Oskar	11 VIII 1887	„propaganda”	20 XII 1945	Rudolf Danielewicz	Zwolniony 21 XII 1945
50	Rose Paul	11 VII 1893	„przynależność do organizacji Wehrwolf”	17 XII 1945	Rudolf Danielewicz	„Przesłany do więzienia 29 XII 1945”

Struktury

1	2	3	4	5	6	7
51	Pielaszak Stanisław	9 XII 1920	„pobicie”	22 XII 1945	Jan Boczek	„Przesłany do Prokuratury Wojskowej przy PKP w Katowicach” 14 I 1946
52	Jachowicz Jan	5 XII 1924	„rabunki”	21 XII 1945	Jan Boczek	„Przekazany do MO 28 XII 1945”
53	Schmidt Fryderyk	3 II 1903	„rabunki”	22 XII 1945	Jan Boczek	„Przekazany do MO w Jaworze 28 XII 1945”
54	Kwieciński Bolesław	11 VII 1907	„?”	29 XII 1945	Rudolf Danielewicz	„Zwolniony 7 I 1946”
55	Dawid Franciszek	26 XII 1919	„służył w wojsku niemieckim”	29 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 5 I 1946”
56	Kielczowski Arkadiusz	12 I 1909	„szaber i propaganda”	29 XII 1945	Rudolf Danielewicz	„Zwolniony 11 I 1946”
57	Rummler Arno	5 V 1928	„nielegalne posiadanie broni i Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 8 I 1946”
58	Roje Peter	24 IV 1897	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 8 I 1946”
59	Rampach Gottwald	26 VI 1926	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 10 I 1946”
60	Butel Kurt	1 VI 1927	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 8 I 1946”
61	Schneider Helmut	16 VII 1927	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 8 I 1946”
62	Muller Kuno	30 VI 1927	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 10 I 1946”
63	Tschorn Herbert	12 IV 1927	„Wehrwolf”	23 XII 1945	Jan Boczek	„Zwolniony 8 I 1946”

Źródła: AIPN Wr, 20/50, Repertorium ogólne PUBP w Jaworze z lat 1945–1946; AIPN Wr, 093/12, Książka spraw śledczych PUBP w Jaworze z lat 1945–1948.

Zakończenie

W pierwszych miesiącach działalności PUBP w Jaworze funkcjonariusze jednostki prowadzili działania wymierzone zarówno w Niemców (środowiska nazistowskie, fikcyjny, wykreowany na potrzeby śledztwa „Wehrwolf”), jak i osiedlających się w mieście i powiecie Polaków (środowiska antykomunistyczne). Ścisłe współpracowali z miejscową jednostką NKWD, stanowiąc w tym okresie jej służbę pomocniczą. Od początku działalności głównym celem jaworskiej bezpieki byli członkowie PPS i PSL oraz żołnierze i działacze Polski Podziemnej.

Rok następny, 1946, to udział funkcjonariuszy jaworskiego UB – jako terenowej jednostki pomocniczej KP PPR (miejscowa partia liczyła wtedy już ponad 900 członków) – w sfalszowaniu referendum, rozbicie spenetrowanego agenturalnie ZP PSL (mającego wówczas już jedynie 140 oficjalnych członków), niszczenie PPS (300 członków), uaktywnienie działań operacyjnych wymierzonych w żołnierzy i działaczy Polski Podziemnej, w tym wywodzącego się z Częstochowy starostę Stanisława Miedziewskiego (oficera AK) oraz pochodzącego z Podola burmistrza Edwarda Karczewskiego (również oficera AK, członka PPS).

W połowie tego roku sieć agenturalną jaworskiej bezpieki tworzyło 135 konfidentów (w tym 32 agentów)¹⁰⁴. W sierpniu 1946 r. bezpieka zwerbowała na swojego agenta (pod pseudonimem „Grab”) powiatowego sekretarza PSL Józefa Kasprzyka. Doprowadził on 15 października 1946 r. do likwidacji struktur ruchu ludowego w powiecie (rozwiązanie komórki powiatowej i gminnych)¹⁰⁵.

¹⁰⁴ AIPN Wr, 032/86, Raport specjalny szefa PUBP w Jaworze do szefa WUBP we Wrocławiu, 7 VI 1946 r., k. 16.

¹⁰⁵ AIPN Wr, 032/251, t. 1, Raport szefa PUBP w Jaworze do naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu, 5 IX 1946 r., k. 52; AIPN Wr, 032/251, t. 2, Historia PSL, SL, „Wici” i TUL w pow. jaworskim opracowana przez szefa PUBP w Jaworze, k. 214–215.

Aneks

Obsada PUBP w Jaworze od maja do grudnia 1945 r. według ksiąg rozkazów personalnych kierownika WUBP we Wrocławiu¹⁰⁶

Kierownictwo:

- „sowieтник”: N.N.,
- kierownik jednostki: p.o. Jan Kurczyna (17 V 1945¹⁰⁷ – 1 II 1946),
- zastępcy kierownika: Leon Fejgenbaum (od 16 VI 1945 – 1 II 1946¹⁰⁸), Jan Kowalski (do grudnia 1945).

Struktury:

Piony operacyjno-śledcze i gospodarczo-logistyczne¹⁰⁹: Henryk Bagiński (starszy referent Sekcji III, 27 VIII); Jan Boczek (młodszy oficer śledczy Sekcji VIII, 9 VIII 1945, od 14 I 1946 oficer śledczy); Stanisław Danecki (młodszy referent Sekcji Walki z Bandytyzmem, 7 VIII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Rudolf Danielewicz (młodszy oficer śledczy Sekcji VIII, 9 VIII 1945, od 14 I 1946 młodszy oficer śledczy); Antoni Dygas (oficer śledczy Sekcji VIII, 15 VI 1945, od 14 I 1946 intendent); Stanisław Filarski (młodszy referent, 8 XI 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Władysław Gomułka (kierownik Sekcji IV, VIII); Jan Górka (młodszy referent gminny, 31 VII); Kazimierz Homa (młodszy referent Sekcji III, 5 VII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Stanisław Hyb (młodszy referent, 13 VIII 1945 – 19 I 1946¹¹⁰); Stanisław Jarosz (młodszy oficer śledczy, 17 VII); Edward Kita (młodszy referent Sekcji IV, 9 VII); Kazimierz Kowalik (oficer śledczy, 8 VIII); Stanisław Kozak (referent gminny, 1 VIII 1945, od 24 I 1946 starszy referent Sekcji Walki z Bandytyzmem); Maria Krzemińska (kucharka, 23 VIII); Waldemar Krzemiński (młodszy referent Sekcji I, 17 VII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Maria Kuca *vel* Kucia (referentka ewidencji operacyjnej, 14 I 1946¹¹¹); Tadeusz Lisowski (młodszy referent Sekcji IV, 5 VII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Mieczysław Miśta (młodszy referent Sekcji I, 3 VIII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Maria Nalepa (kelnerka, 4 XII); Stanisław Nalepa (pomoc kucharska, 9 VII); Władysław Nieć (młodszy referent Sekcji IV, 13 VII); Władysław Olczak (szofer, 31 VII); Kazimierz Pieróg (młodszy refe-

¹⁰⁶ AIPN Wr, 158/1–2, Rozkazy personalne kierownika WUBP we Wrocławiu z lat 1945–1946. Ustalenie pełnego wykazu funkcjonariuszy i obsługi jednostki wymaga dalszych badań źródłowych. Kolejne cytaty w przypisach, jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą z ww. ksiąg rozkazów personalnych.

¹⁰⁷ Jednocześnie starszy referent.

¹⁰⁸ Przeniesiony na stanowisko kierownika PUBP.

¹⁰⁹ W kolejności podano: personalia (alfabetycznie wg pionów), pierwszą funkcję, datę rejestracji/przyjęcia do służby, datę przeniesienia na inne stanowisko.

¹¹⁰ Przeniesiony na stanowisko referenta gminnego PUBP w Kamiennej Górze.

¹¹¹ Przeniesiona z obsługi administracyjno-biurowej.

rent Sekcji Walki z Bandytyzmem, 5 VII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Władysław Rachwał (młodszy referent gminny, 20 VI 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Józef Radomski (referent Sekcji V Referatu IV, 12 VII 1945, od 14 I 1946 starszy referent Sekcji V Referatu V); Stanisław Skrzypczyk (wywiadowca Sekcji VIII, 15 VI 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Franciszek Smalera (oficer śledczy Sekcji VIII, 8 VIII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Antoni Sobczyk (starszy referent gminny, 14 VIII 1945, od 14 I 1946 starszy referent Sekcji Walki z Bandytyzmem); Adam Sowiński (młodszy referent Sekcji II, 28 VIII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Zygmunt Stanio (młodszy referent gminny, 5 VII 1945, od 14 I 1946 referent gminny); Jan Stochalski (szofer, 1 X); Kazimierz Szpakowski (starszy referent Sekcji V i III, 30 VIII 1945, od 14 I 1946 starszy referent Sekcji V Referatu V); Zygmunt Tarnowski (referent gminny, 31 VII 1945, od 14 I 1946 starszy referent gminny); Wincenty Więckowski (referent gminny, 14 I 1946¹¹²); Antoni Wodziński (pracownik szyfrowy, 14 I 1946¹¹³) i Jan Zieliński (młodszy referent gminny, 9 VIII 1945, od 14 I 1946 referent Sekcji Walki z Bandytyzmem).

Obsługa administracyjno-biurowa: Franciszka Kołodziej (pomoc biurowa, 20 VII – 20 X 1945¹¹⁴); Maria Kuca *vel* Kucia (sekretarka, 12 VII 1945 – 14 I 1946¹¹⁵); Zofia Mikucińska (pomoc biurowa, 12 VIII 1945, od 14 I 1946 maszynistka); Bronisław Nowak (goniec, 5 VII 1945, od 14 I 1946 kurier poczty specjalnej); Kazimierz Wieczorek (goniec, 14 I 1946¹¹⁶) i Gertruda Wolak (maszynistka, 5 VII 1945, od 14 I 1946 goniec).

Pluton ochrony: Stanisław Gębski (11 IX); Józef Goś (komendant plutonu ochronnego, 20 VI); Józef Jarosz (17 VIII); Antoni Kaniewski (14 VIII); Stanisław Kałucki (19 VII); Jan Kot (3 VIII 1945); Henryk Kowalik (5 X 1945, od 14 I 1946 dowódca warty); Mirosław Kułak (14 VIII); Mieczysław Kwiecień (20 VI); Stefan Kwiecień (20 VI); Stanisław Leoszewski (komendant wart, VII – 15 X 1945¹¹⁷); Jan Maciąg (11 IX); Feliks Misztal (28 VIII); Bronisław Mróz (5 VII); Jan Mróz (20 VIII); Stanisław Olszanecki (26 VIII); Zdzisław Ostrowski (12 IX); Stanisław Perdak (30 VII); Władysław Piwowski (4 IX); Jan Ring (17 X); Kazimierz Turlejski (28 VIII 1945 – 14 I 1946¹¹⁸); Wincenty Więckowski (17 VIII 1945 – 14 I 1946¹¹⁹); Kazimierz Wieczorek (10 VIII 1945 – 14 I 1946¹²⁰) i Antoni Wodziński (1 XI 1945 – 14 I 1946¹²¹).

¹¹² Przeniesiony z plutonu ochrony.

¹¹³ Przeniesiony z plutonu ochrony.

¹¹⁴ Zwolniona z „braku dyscypliny i zaniedbywania się w pracy”.

¹¹⁵ Przeniesiony do pionu operacyjnego.

¹¹⁶ Przeniesiony z plutonu ochrony.

¹¹⁷ Zwolniony z powodu pijaństwa i kradzieży.

¹¹⁸ Przeniesiony do plutonu ochrony PUBP w Namysławie.

¹¹⁹ Przeniesiony do pionu operacyjnego.

¹²⁰ Przeniesiony do obsługi administracyjno-biurowej.

¹²¹ Przeniesiony do pionu operacyjnego.

Sieć informacyjna PUBP w Jaworze zarejestrowana w „dzienniku agentury”¹²²

Arendarczyk Józef (Kunsdorf, SL, „Perła”, 29 VII, Stanisław Kozak, 3 VI 1947); Bańczyk Zygmunt (Jawor, „Bartuś”, 29 VIII, Edward Kita, 3 VI 1946); Buda Czesław (Niesytno, PPR, „Oberek”, 27 X, Zygmunt Pawłowski, 3 VI 1947); Danek Jan (Jawor, „Grzmot”, 30 XII, Kazimierz Homa); Dul Władysław (Kłonicze, „Dąb”, 22 X, Jan Górka, 3 VI 1947); Feikiel Józef (Sokola Góra, PPR, „Wicher”, 6 IX, Jerzy Śliwa, 3 VI 1947); Fiedorowicz Józef (Pietrzyków, SL, „Kat”, 13 X, Jan Górka, 3 VI 1947); Fock Richard (Jawor, „Fok”, 17 XII, Mieczysław Miśta, wysiedlony); Freinard Władysław (Jawor, „Leszczyk”, 16 XI, Zygmunt Budny, 3 VI 1947); Gębski Marcin (Jawor, SL, „Tęcza”, 5 IX, Kazimierz Homa, 3 VI 1947); Gisy Emanuel (Bolków, „Stolik”, Waldemar Krzeziński, 3 VI 1947); Gline Józef (Jawor, „Bałtyk”, 13 VIII, Waldemar Krzeziński, 3 VI 1947); Golec Jan (Paszowice, PPR, „Bryła”, 2 IX, Jan Górka, 3 VI 1947); Habińska Aniela (Jawor, „Lola”, 24 VII, Franciszek Stawiarz, 3 VI 1947); Habiński Władysław (Wojciechów, PPR, „Jabłoński”, 10 IX, Jan Górka, 3 VI 1947); Hobler Józef (Jawor, „Śmiały”, 24 VII, Antoni Sobczyk, 3 VI 1947); Izaak Edward (Jawor, „Mondek”, 28 VIII, Bronisław Gątkiewicz); Janota Klemens (Groble, „Zimno”, 14 VII, Zygmunt Pakuła, 3 VI 1947); Jaś Franciszek (PPR, „Czarny”, 7 VIII, Stefan Słoń, 3 VI 1947); Karczewski Tadeusz (Kłonicze, PPR, „Gałązka”, 14 X, Jan Górka, 3 VI 1947); Kleszcz Józef (Lakiernice, PPR, „Leszczyna”, 15 X, Zygmunt Tarłowski); Klimeczyk Bronisław (Dzieszkowice, „Grzmot”, 14 IX, Jerzy Śliwa, 3 VI 1946); Kogut Kazimierz (Jawor, PPS, „Kruk”, 1 IX, Waldemar Krzeziński, 3 VI 1947); Koleczyńska Krystyna (Jawor, „Róża”, 3 XII, Stanisław Smaler, 3 VI 1947); Kruszewski Tadeusz (Wyborów, „Benek”, 4 VII, PUBP Modlin); Krynicki Piotr (Jawor, OMTUR, „Jaworek”, 21 VII, Tadeusz Lisowski, 3 VI 1946); Krzyżanowski Aleksander (Jawor, „Korek”, 28 VIII, Bronisław Gątkiewicz, Mieczysław Miśta, Mieczysław Kupka); Kurga Marcin (Roztoka, „Sarna”, 2 XI, Stanisław Kozak, 3 VI 1947); Kuryś Jan (Kander, „Stalka”, 12 X, Stanisław Kozak, 3 VI 1947); Latusek Tadeusz (Przybyłowice, „Kepa”, 29 VIII, Jan Zieliński, 3 VI 1947); Lipowy Józef (Jawor, SL, „Orzeł”, 13 VIII, Jan Kołodziej, 3 VI 1947); Łukowiak Walenty (Jawor, „Ładny”, 21 XII, Tadeusz Wodziński, Władysław Rachwał); Machocki Kazimierz (Jawor, „Mściwy”, 6 VIII, Władysław Nieć, 3 VI 1946); Madej Józef (Groble, „Psota”, 14 VIII, Zygmunt Pakuła, 3 VI 1947); Michalski Zdzisław (Jawor, PPS, „Mars”, 6 IX, Waclaw Wiczorek); Mobelski Tadeusz (Zeitfensdorf, „Kawka”, 21 XI, Zygmunt Tarłowski, 3 VI 1947); Nawrocka Wanda (Jawor, „Gwiazda”, 20 VII, Antoni Sobczyk, 3 VI 1947); Nitarski Franciszek (Roztoka, „Czarny”, 9 IX, Stanisław Kozak, 3 VI 1947); Nowak Józef (Jawor, „Ścieżka”, 23 VIII, Władysław Nieć, 3 VI 1947); Pacek Stanisław (Hennersdorf, „Sep”, 1 IX, Jan Zieliński, 3 VI 1946); Pieczyński Marian (Bolkowice, PPR,

¹²² W nawiasach podano w kolejności: personalia, przynależność partyjną (niemiecką lub polską), pseudonim rejestracyjny, dzienną i miesięczną datę pozyskania w 1945 r., funkcjonariusza werbującego/prowadzącego, datę eliminacji (przez komisję – w większości był to maj 1947 r.).

„Jawor”, 26 VII, Antoni Sobczyk, 3 VI 1947); Pilch Franciszek (Jawor, „Czarny”, 24 VII, Stanisław Smoleń, Józef Motyka); Pisarek Czesław (Bolkowice, „Bystry”, 22 VIII, Antoni Sobczyk, 3 VI 1947); Płotecki Zygmunt (Jawor, PPR, „Orzeł”, 19 XII, Mieczysław Kupka, Mieczysław Miśta); Protokowicz Edmund (Jawor, OMTUR, „Bendykt”, 8 VI, Jan Kołodziej, Kazimierz Szpakowski); Pytlak Wojciech (Hertwigswald, „Sęk”, SL, 19 IX, Stefan Słoń, 3 VI 1947); Raczyński Leon (Czernice, PPR, „Broń”, 19 VII, Stanisław Skrzypczyk, Kazimierz Szpakowski); Renner Ryszard („Jawor”, „Kleine”, 18 X, Waldemar Krzemiński, 3 VI 1947); Rudnicki Augustyn (Gorlachowo, SL, „Głowacki”, 29 VIII, Stefan Słoń, 3 VI 1947); Sardyl Stefan (Falkenberg, PPS, „Kozak”, 12 IX, Jan Górka, 3 VI 1947); Sokołowski Władysław (Jawor, „Bandzior”, 15 XI, Stanisław Smalera); Spaczyński Emil (Długa Wieś, „Dzwon”, 10 IX, Stanisław Danecki, 3 VI 1946); Sprycha Leon (Lobrus, „Niedopytalski”, 20 IX, Stefan Słoń, 3 VI 1947); Stankiewicz Ludwik (Pietrzyków, PPR, „Różga”, 27 XI, Jan Górka, 3 VI 1947); Stołowiński Jan (Jawor, „Huragan”, 11 VIII, Władysław Nieć, 3 VI 1947); Stylski Józef (SL, „Gaik”, 16 X, Stanisław Smalera); Szajnar Roman (Jawor, „Pająk”, 1 X, Jan Kupka, 3 VI 1947); Szczotkowski Jan (Jakubowice, „Deszcz”, 1 X, Jan Górka, 3 VI 1947); Szyszka Stanisław (Stary Jawor, „Sęk”, 11 XII, Adam Sowiński); Świerkowski Stanisław (Wojciechów, „Pantera”, 5 IX, Waldemar Krzemiński, 3 VI 1947); Tkacz Henryk (Jawor, „Róg”, 14 IX, Adam Sowiński); Wacowski Zygmunt (Podlesie, PPR, „Warnicki”, 28 X, Jan Górka, 3 VI 1947); Warszawski Aleksander (Jawor, SL, „Lech”, 29 IX, Mieczysław Kupka, 3 VI 1946); Waźniak Marian (Jawor, „Grom”, 15 VIII, Mieczysław Miśta); Więclawek Jerzy (Jawor, ZWM, „Jaworzyna”, 21 VII, Waldemar Krzemiński, 3 VI 1947); Wolny Tadeusz (Długa Wieś, „Stara Bieda”, 9 VII, Zygmunt Pakuła, 3 VI 1947); Zając Franciszek (Darnberg, SL, „Burza”, 18 IX, Mieczysław Miśta, 3 VI 1947); Zając Julian („Środa”, 16 VIII, PUBP Legnica, Kazimierz Kowalik); Ziaja Marek (Jawor, „Poprad”, 28 VII, Waldemar Krzemiński, 3 VI 1947); Żabicki Karol (Kłonice, „Nowonarodzony”, 24 IX, Jan Górka, 3 VI 1947)¹²³.

¹²³ AIPN Wr, 054/932, Wykaz agentury PUBP w Jaworze w latach 1945–1947. Rzeczywista działalność konfidencka (lub jej brak) każdego z zarejestrowanych informatorów jaworskiej bezpieki wymaga szczegółowych badań cząstkowych.